

Kazimierz Ryczan

Biuletyn socjologii religii

Collectanea Theologica 53/4, 125-139

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII

Zawartość: I. INSTYTUT TEOLOGII PASTORALNEJ W KATOLICKIM UNI-
WERSYTECIE LUBELSKIM (1958—1983). 1. Powstanie i organizacja. —
2. Program. II. ATMOSFERA WYCHOWAWCZA W RODZINIE W ŚWIETLE
BADAN MIĘDZYGENERACYJNYCH. 1. Stosunki międzygeneracyjne w ro-
dzinie. — 2. Atmosfera wychowawcza w rodzinie. — Wnioski duszpaster-
skie*.

I. INSTYTUT TEOLOGII PASTORALNEJ W KATOLICKIM UNIWERSYTECIE LUBELSKIM (1958—1983)

1. Powstanie i organizacja instytutu

Episkopat Polski doceniając potrzebę wypracowania naukowej i eklesjo-
logicznej teorii duszpasterstwa, która miałaby za zadanie — w oparciu o teo-
logiczno-empiryczną analizę teraźniejszości — wypracować zasady, dyrek-
tywy i programy działania Kościoła dostosowane do współczesnej sytuacji,
zwrócił się do KUL o utworzenie sekcji pastoralnej. Rada Wydziału Teolo-
gicznego biorąc pod uwagę tę propozycję w dniu 16.05.1958 r. podjęła uchwa-
łę o erygowaniu sekcji teologii pastoralnej na kursie wyższym teologii.
W ramach sekcji utworzono następujące katedry: 1. katedrę teologii pasto-
ralnej ogólnej, w skład której weszły: liturgika, katechetyka, homiletyka,
2. katedrę socjologii religii, 3. katedrę psychologii duszpasterskiej.

W dwudziestopięcioletniej historii Instytutu Teologii Pastoralnej można
wymienić trzy okresy: 1958—1963, 1964—1967 oraz od 1968 do czasów obec-
nych.

W pierwszym okresie program studiów obejmował 10 godzin wykładów
międzysekcyjnych oraz 13 godzin wykładów i ćwiczeń z zakresu specjaliza-
cji. Z biegiem lat program poszerzany był o nowe wykłady: hodogetykę
i homiletykę (1959), pedagogikę pastoralną, medycynę pastoralną i psycholo-
gię pastoralną (1960) oraz teologię pastoralną fundamentalną (1962).

Drugi okres rozwoju sekcji pastoralnej wiąże się z wprowadzeniem re-
formy na kursie wyższym Wydziału Teologicznego. Zgodnie z konstytucją
Deus scientiarum Dominus w dalszym ciągu obowiązywało na sekcji pasto-
ralnej 10 godzin międzysekcyjnych. Egzamin *ex universa theologia* odbywał
się po pierwszym roku. Nastąpiło jednak oddzielenie teologii ogólnej od
specjalistycznych na roku II i III. Uchwalony nowy projekt studiów (14.12.
1964 r.) stwarza trzy specjalizacje, a mianowicie: pedagogiczno-katechetycz-
ną, liturgiczno-homiletyczną i hodogetyczno-socjologiczną. W 1966/67 r. na-
stępuje adaptacja 10 godzin *ex universa theologia* do potrzeb i zadań sekcji
pastoralnej; wprowadzono nowe wykłady: *Zagadnienia moralne w dokumen-
tach Soboru Watykańskiego II, Doktryna o Kościele Soboru Watykańskie-
go II, Objawienie a wiara religijna i Paschale misterium Christi*.

W 1968 r. sekcja pastoralna dokumentem *Sacrae Congregationis pro
Institutione Catholica* otrzymuje prawo instytutu. Z tym momentem następuje

* Biuletyn socjologii religii przygotowuje Zakład Socjologii Religii KUL
pod kierunkiem ks. Władysława Piwo w a r s k i e g o. Redaktorem niniejsze-
go numeru jest ks. Kazimierz R y c z a n, Lublin.

usamodzielnienie się sekcji w ramach Wydziału Teologicznego, reorganizacja studiów i programu nauczania. Stosownie do możliwości kadrowych stopniowo w ramach instytutu rozpoczynają działalność nowe specjalizacje. Do roku 1980 funkcjonowało sześć specjalizacji: 1. pastoralna ogólna, 2. pastoralna społeczna, 3. pedagogika rodzin, 4. liturgika, 5. homiletyka, 6. katechetyka, a program dydaktyczno-naukowy instytutu realizowany był w ramach siedmiu katedr: dogmatyka pastoralna, organizacja duszpasterstwa, socjologia religii, liturgika, homiletyka, katechetyka, pedagogika rodziny. Program I roku studiów miał charakter unitarny dla wszystkich specjalizacji, zaś II i III roku ukierunkowany był na specjalizację. Otworzono też możliwość specjalizacji na instytucie dla świeckich i sióstr zakonnych, którzy ukończyli kurs zwyczajny teologii.

W roku 1980/81 w oparciu o ramowe wytyczne Jana Pawła II zawarte w konstytucji *Sapientia christiana* przeprowadzono kolejną reformę studiów w instytucie. Czas trwania studiów wynosi trzy lata. Po dwóch latach specjalistycznych słuchacz zobowiązany jest złożyć egzamin licencjacki z 60 tez i przedłożyć pracę licencjacką. Trzeci rok ma charakter studiów doktoranckich. Na poszczególnych latach obowiązuje następujący wymiar godzin: rok I — 24—26, rok II — 16—22, rok III — 2 godziny seminarium doktoranckiego, wykład monograficzny u promotora oraz wskazane przez specjalizację wykłady uzupełniające — łącznie 8 godzin tygodniowo. Dokonano też strukturalnej reformy instytutu. Program studiów realizowany jest w ramach pięciu specjalizacji z 7 katedrami:

- a. Specjalizacja Teologii Praktycznej powstała z połączenia trzech katedr: teologii pastoralnej, socjologii religii i organizacji duszpasterstwa. Program specjalizacji wypracowany został zgodnie z założeniami metody pastoralnej: katedra teologii pastoralnej przeprowadza analizę teologiczną, funkcję diagnozy rzeczywistości dokonuje katedra socjologii religii, zaś katedra organizacji duszpasterstwa ma za zadanie formułować wnioski dla praktyki duszpasterskiej,
- b. Specjalizacja Katechetyczna,
- c. Specjalizacja Homiletyczna,
- d. Specjalizacja Liturgiczna,
- e. Specjalizacja Pedagogiki Rodziny.

2. Program instytutu

Instytut Teologii Pastoralnej ma za zadanie teoretyczne i praktyczne przygotowanie specjalistów duchownych i świeckich do pracy duszpasterskiej w różnych dziedzinach działalności Kościoła w Polsce. Kluczowa problematyka zagadnień rozpracowywanych w ramach wykładów i ćwiczeń na poszczególnych specjalizacjach obrazuje zamierzenia Instytutu. W części zajęć, szczególnie z dziedziny teologiczno-pastoralnej uczestniczą wszystkie specjalizacje — zakres i wymiar tych zajęć określa poszczególne specjalizacje.

1. Specjalizacja Teologii Praktycznej

a. Wykłady: Koncepcja teologii praktycznej; Chrystologiczne podstawy duszpasterstwa; Eklezjologiczne podstawy duszpasterstwa; Pojednanie i pokuta w posłannictwie Kościoła; Teologiczno-antropologiczne podstawy sakramentów; Teologia znaków czasu; Pismo Święte w duszpasterstwie; Teologia pracy; Podmiot duszpasterstwa; Socjologia religii; Socjologia parafii; Psychologia religii; Socjologiczna interpretacja znaków czasu; Przemiany społeczne a duszpasterstwo; Organizacja duszpasterstwa; Małe grupy a odnowa Kościoła; Pastoralne aspekty środków masowego przekazu; Ewangelizacja parafii; Teoria organizacji i zarządzania; Medycyna pastoralna.

b. Ćwiczenia: eklezjologia pastoralna, antropologia pastoralna, metody badań socjologicznych, socjologia religii, socjologia parafii, metody teologii praktycznej, organizacja duszpasterstwa.

c. Seminaria: badania naukowe prowadzone są w trzech seminariach: dogmatyka pastoralna, socjologia religii i moralności, organizacja duszpasterstwa.

2. Specjalizacja Homiletyczna

a. Wykłady: Teologia Słowa Bożego; Teologia przepowiadania; Koncepcja teologii pastoralnej; Eklezjologia — zagadnienia wybrane; Chrystologiczne i pneumatologiczne podstawy duszpasterstwa; Misterium Paschalne w liturgii; Pismo Święte w duszpasterstwie; Socjologia religii; Fundamentalne problemy katechetyki; Kairologia; Rekolekcje biblijne; Egzegeza per rykop niedzielnych; Posoborowa teoria homilii; Historia kaznodziejstwa; Kaznodziejstwo w drugiej połowie XIX w.; Przepowiadanie słowa w sprawowaniu sakramentów; Homiletyka materialna; Struktury przepowiadania; Kerygmaticzna wartość literatury; Teoria komunikacji — aspekt teologiczny; Środki masowego przekazu w kaznodziejstwie.

b. Ćwiczenia: homiletyka (dwa rodzaje ćwiczeń), fonetyka pastoralna, metody badań socjologicznych.

c. Seminaria: seminarium i proseminarium z homiletyki.

3. Specjalizacja Liturgiczna

a. Wykłady: Koncepcja teologii pastoralnej; Chrystologiczne i pneumatologiczne podstawy duszpasterstwa; Eklezjologiczne podstawy duszpasterstwa; Socjologia religii; Pismo Święte w duszpasterstwie; Katechetyczna posługa słowa; Podstawowe pojęcia teologii liturgii; Liturgia jako znak i urzeczywistnianie Kościoła; Liturgia na tle przemian kultury; Misterium Paschalne Chrystusa w liturgii; Teologia znaku liturgicznego; Prawo liturgiczne i adaptacja pastoralna; Liturgia a religijność ludowa; Liturgia godzin; Dzieje liturgii w Polsce; Kult Eucharystii poza Mszą św.; Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej; Okres przygotowania paschalnego; Duchowość liturgiczna w formacji chrześcijańskiej; Modlitwa liturgiczna a modlitwa osobista; Liturgika porównawcza; Muzyka w odnowionej liturgii; Sztuka w odnowionej liturgii; Księgi liturgiczne; Organizacja duszpasterstwa liturgicznego.

b. Ćwiczenia: metody badań liturgicznych, bibliografia liturgiczna, łacina liturgiczna i przekłady, źródła liturgiczne (paleografia i krytyka tekstu), heurystyka tekstów liturgicznych.

c. Seminaria: seminarium z historii liturgii i proseminaria z teologii liturgii oraz obrzędowości ludowej.

4. Specjalizacja Katechetyczna

a. Wykłady: Koncepcja teologii pastoralnej; Socjologia religii; Eklezjologiczne podstawy duszpasterstwa; Teologia Słowa Bożego; Pismo Święte w duszpasterstwie; Misterium Paschalne Chrystusa w liturgii; Problemy małżeństwa i rodziny; Pedagogika rodziny; Historia katechezy; Tendencje katechetyczne po Soborze Watykańskim II; Fundamentalne problemy katechetyki; Psychologia katechezy; Dydaktyka katechezy; Katechetyka porównawcza; Katechetyczna posługa słowa; Uwarunkowania społeczno-kulturowe katechezy; Katecheza a Biblia; Katecheza a liturgia; Permanentna formacja katechetów.

b. Ćwiczenia: metody badań socjologicznych, katecheza inicjacyjna, katecheza dzieci szkolnych, katecheza młodzieży, katecheza dorosłych, katecheza grup specjalnych.

c. Seminarium z katechetyki.

5. Specjalizacja Duszpasterstwa Rodzin

a. Wykłady: Eklezjologiczne podstawy duszpasterstwa; Teologia małżeństwa i rodziny; Pismo Święte w duszpasterstwie; Organizacja duszpasterstwa; Fundamentalne problemy katechetyki; Socjologia religii; Pedagogika katolicka; Psychologia religii; Duszpasterstwo rodzin; Pedagogika rodziny; Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży; Problemy moralne małżeństwa i rodziny; Prawo rodzinne; Psychologia małżeństwa i rodziny; Wychowanie dorosłych; Socjologia wychowania; Socjologia rodziny; Pedagogika społeczna; Kontekst społeczno-kulturowy a religijna funkcja rodziny.

b. Ćwiczenia: psychologia rozwojowa, duszpasterstwo rodzin, poradnictwo rodzinne, do wyboru — metody badań psychologicznych lub metody badań socjologicznych.

c. Seminarium z pedagogiki rodziny.

ks. Kazimierz Ryczan, Lublin

II. ATMOSFERA WYCHOWAWCZA W RODZINIE W ŚWIETLE BADAŃ MIĘDZYGENERACYJNYCH

Współczesne przemiany dokonujące się pod wpływem industrializacji i urbanizacji postawiły rodzinę, która jest naturalnym środowiskiem rozwoju i wychowania młodego pokolenia, w nowej sytuacji. Decydująca zmiana materialnej struktury społeczeństwa polega na tym, że w zakresie trzech funkcji socjologicznych dawniejszej rodziny: wspólnoty małżeńskiej, wspólnoty rodziców i dzieci oraz wspólnoty gospodarczej, ta ostatnia uwolniła się od pozostałych funkcji tak wewnętrznie jak i zewnętrznie, i znalazła swoją samodzielność we wspólnocie nowoczesnego przedsiębiorstwa¹. Związane z tym faktem coraz powszechniejsze zjawisko pracy zawodowej kobiety-matki, aspiracje zawodowe kobiet, częsta nieobecność jednego lub obydwu rodziców w domu, spowodowało cedowanie zadań wychowawczych na instytucje specjalistyczne: szkołę, środki publicznej rekreacji, organizacje młodzieżowe, ośrodki katechetyczne itp. W efekcie rodzina nie ma już monopolu wychowawczego dzieci i młodzieży². Niezależnie jednak od dokonujących się przemian, jak stwierdzają badania psychologiczne i socjologiczne, rodzina odgrywa i będzie odgrywać pierwszoplanową rolę w zakresie religijnego wychowania³. Uwarunkowane jest to niewątpliwie klimatem wewnątrzrodzinnym umożliwiającym dialog między młodszym i starszym pokoleniem. Stąd pierwsze pytanie, jaki jest obraz stosunków międzygeneracyjnych we współczesnej polskiej rodzinie żyjącej w środowisku intensywnej industrializacji oraz drugie pytanie, jak przedstawia się obraz atmosfery wychowawczej w tych rodzinach⁴. Diagnoza zawarta w odpowiedzi na postawione wyżej pytania będzie treścią niniejszego artykułu.

¹ K. Brockmöller, *Cywilizacja przemysłowa i religia*, Paryż 1974, 132.

² Cz. Czapów, *Rodzina i wychowanie*, Warszawa 1968, 11—17.

³ Por. W. Piwo w a r s k i, *Proces sekularyzacji rodziny jako instytucji społeczno-religijnej*, Roczniki Nauk Społecznych 4 (1967) 93—123.

⁴ Materiał empiryczny pochodzi z badań nad ciągłością i zmianą tradycji religijnej przeprowadzonych w rodzinach uczniów klas maturalnych w Rzeszowie — 315 wywiadów (105 ojców, 105 matek, 105 młodzież maturalna). Por. K. Ryczan, *Ciągłość i zmiana tradycji religijnej*, Lublin 1978 (maszynopis rozprawy doktorskiej Arch. Bibl. KUL).

1. Stosunki międzygeneracyjne w rodzinie

Rodzina pośredniczy między jednostką a społeczeństwem i w znacznej mierze określa zakres oraz charakter percepcji wartości⁵. Możliwości i charakter percepcji wartości zależą od wzajemnego współżycia pokolenia starszego z młodszym, od tego czy i w jakim stopniu rysuje się między nimi rozbieżność. Chęć samostanowienia jest zjawiskiem właściwym dla młodzieńczego okresu i wyraża się w dążeniu do emancypacji. W dążeniu tym młodzież napotyka na poważne przeszkody i sprzeciwy ze strony rodziców, co jest powodem sytuacji konfliktowych. Potrzeba emancypacji, krytyka rodziców, poszukiwanie niezależności sprawiają, że młody człowiek w sytuacji konfliktowej może odrzucić wszystko to, co niegdyś go identyfikowało z bliskimi, odrzuca więc wartości, tradycje, a nawet same postawy religijne. W przypadku nieusunięcia konfliktu może nastąpić nawet odrzucenie religii rodziców. Może to być elementem „systemu obrony”, przy pomocy którego młodzież przeciwstawia się swojej rodzinie⁶. Uczestnictwo zatem duszpasterstwa w procesie religijnego wychowania młodzieży domaga się wcześniejszych ustaleń dotyczących stosunków międzygeneracyjnych, a w szczególności odpowiedzi na pytania, czy z psychologicznego punktu widzenia rodzina stwarza warunki identyfikacji z systemem wartości norm i wzorów zachowań zaakceptowanych przez rodziców oraz czy z socjologicznego punktu widzenia stwarza warunki przenoszenia na dzieci systemu wartości norm i wzorów zachowań uznawanych przez rodziców⁷.

Stosunki między dwoma generacjami starano się uchwycić przez ukazanie, jak postrzegają się nawzajem przedstawiciele dwu generacji, co sądzą sami o podobieństwach i różnicach między sobą, czy stosunki między sobą ujmują w kategoriach konfliktu czy harmonii⁸.

Opinie na temat młodzieży

Opinie	Młodzież N = 105	Ojcowie N = 105	Matki N = 105
Młodzież jest lepsza od starszego pokolenia	1,8	8,1	2,9
Młodzież jest gorsza od starszego pokolenia	3,5	12,2	12,4
Młodzież jest pod pewnymi względami lepsza, pod innymi gorsza od starszego pokolenia	66,7	54,1	50,5
Uważam, że nie sposób tego porównać	18,4	9,5	13,2
Młodzież — ojcowie $C = 0,345$ $p < 0,01$			
Młodzież — matki $C = 0,340$ $p < 0,01$			

Obydwie generacje najczęściej podzielają opinię, że młodzież pod pewnymi względami jest lepsza, pod innymi zaś gorsza od starszego pokolenia,

⁵ F. Znanięcki, *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (1938) 95n.

⁶ H. Carrier, *Psycho-sociologie de l'appartenance religieuse*, Rome 1960, 126.

⁷ W. Piwowski, *Przemiany religijnej funkcji rodziny, problematyka i hipotezy*, *Studia Warmińskie* 11 (1974) 415.

⁸ Por. St. Nowak, *Wstęp*, w: *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej. Raport końcowy*, Warszawa 1976, 11.

z tym, że młodzież częściej podziela tę opinię niż rodzice (66,7%). Opinię o braku różnic między generacjami najczęściej podzielały matki, zaś młodzież niemal w 1/5 sądzi, że sprawy te są nieporównywalne. Skrajne opinie o młodzieży ujmowane w kategoriach „lepsza”, „gorsza” podzielane są przeważnie przez rodziców, co świadczyć może, że rodzice nie są zadowoleni ze wspólnych doświadczeń. Wydaje się, że oceny obydwu generacji są bardzo wyważone, świadczą o przychylnym stosunku starszych do młodzieży. Współczynniki C Pearsona⁹ wskazują na istnienie statystycznie istotnych różnic w ocenach młodzieży i starszych, i są wyrazem naturalnej rozbieżności ocen osób w różnym wieku. Nie można na tej podstawie wnioskować o antagonistycznym nastawieniu obydwu generacji do siebie. Niewielka różnica między współczynnikami świadczy, że ojcowie i matki mają zgodny pogląd na temat młodzieży.

Dało się zaobserwować zjawisko, że ojcowie pochodzący ze środowiska wiejskiego dwa razy częściej od ojców wychowanych w mieście oceniają młodzież jako „gorszą” od starszego pokolenia. Wśród matek pochodzenia wiejskiego funkcjonuje pogląd, że młodzież jest taka sama jak starsze pokolenie. Ponadto zarysowała się zależność opinii o młodzieży od wykształcenia, a mianowicie im wyższe wykształcenie tym rzadziej spotykane są opinie ujemne o młodej generacji. Współczynnikom korelacji opinii o młodzieży ze zmiennymi pochodzenia i wykształcenia brak istotności, co pozwala przypuszczać, że inne czynniki kształtują opinie na ten temat.

Opinie na temat konfliktu pokoleń

Opinie	Młodzież	Ojcowie	Matki
Myślę, że istnieje w Polsce silny konflikt pokoleń	9,6	6,8	6,7
Istnieje w Polsce pewien konflikt pokoleń ale niezbyt silny	76,3	66,2	73,3
Nie ma w Polsce konfliktu pokoleń	8,8	20,2	15,2
Nie mam zdania na ten temat	4,4	6,8	4,8
Brak danych	0,9	—	—
Młodzież — ojcowie	C = 0,232		
Młodzież — matki	C = 0,155		

Wszystkie kategorie respondentów są zdania, że istnieje pewien konflikt pokoleń, ale niezbyt silny. Niemal jedna dziesiąta młodzieży jest zdania, że istnieje w Polsce silny konflikt pokoleń, zaś jedna piąta ojców twierdzi, że w Polsce nie ma wcale konfliktu pokoleń¹⁰. Wielkości procentowe wskazują

⁹ C Pearsona jest miernikiem zbieżności cech opartym na CHI kwadrat. Przyjmuje on wartość zerową, gdy cechy są niezależne. Dla interpretacji współczynników przyjęto hipotezę statystyczną, że nie ma różnic w postawach młodzieży i rodziców. Por. J. P. Guilford, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1964, 323—324; por. H. M. Białock, *Statystyka dla socjologów*, Warszawa 1971, 258—269.

¹⁰ Analogiczne wyniki dotyczące opinii na temat konfliktu pokoleń uzyskano w środowisku warszawskim i kieleckim. Por. M. Marody, *Stosunki między pokoleniami w oczach rodziców i dzieci*, w: *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, dz. cyt., 27—47.

globalnie na dużą rozbieżność poglądów młodzieży i rodziców, bowiem aż 80% respondentów uważa, że albo konfliktu nie ma, albo jest, ale niezbyt silny. Stąd współczynnikiem określającym różnice poglądów brak istotności.

Wysokość ich świadczy o większym napięciu między ojcami a dziećmi. Poszukiwanie zależności między opiniami na temat konfliktu pokoleń a pochodzeniem i wykształceniem ukazało zarysowujące się różnice w kategorii „silny konflikt”. Większa ilość młodzieży i ojców pochodzących z miasta wskazuje na istnienie silnego konfliktu aniżeli analogiczna ilość osób pochodzenia wiejskiego. Ojcowie charakteryzujący się wykształceniem średnim napotykać najczęściej trudności ze zrozumieniem się wzajemnym (9,1% ojców orzekło silny konflikt pokoleń). Globalnie nie stwierdzono istotnych zależności między zmiennymi. Można jedynie orzec, że wykształcenie bardziej różnicuje poglądy na temat istnienia konfliktu pokoleń aniżeli pochodzenie.

Dokładniejszy obraz stosunków międzygeneracyjnych przynosi pytanie, jak układają się stosunki z ojcem, z matką, z synem, z córką. Z rodzaju stosunków między rodzicami a dziećmi można wnioskować o możliwości wpływów wychowawczych.

Stosunki między rodzicami a dziećmi

Jak układają się stosunki	Młodzież z ojcami	Ojcowie z dziećmi	Młodzież z matkami	Matki z dziećmi
bardzo dobrze	21,1	51,4	48,2	57,1
dość dobrze	36,8	37,8	32,5	31,4
różnie bywa	23,7	10,8	15,8	9,5
raczej nie najlepiej	7,0	—	1,8	1,0
źle	6,1	—	—	—
brak danych	5,3	8,0	1,7	1,0

Młodzież — ojcowie $C = 0,367$ $p \leq 0,001$
Młodzież — matki $C = 0,115$

Stosunki ojców i matek z młodzieżą nie przedstawiają się jednakowo. Ojcowie skłonni są oceniać stosunki z dziećmi jako „bardzo dobre” i „dość dobre” (różnica między ocenami młodzieży 31,3%), młodzież zaś odczuwa stosunki między ojcami w kategoriach ujemnych (13,1%). Wzajemne oceny matek i młodzieży są do siebie bardziej podobne i mogą budzić nadzieję na duże porozumienie. Obrazują to współczynniki zbieżności poglądów. Wysoki i o dużej istotności współczynnik C w przypadku ojców wynika z tego, że młodzież negatywnie oceniła ojców, którzy nie dostrzegają, co było ukazane wcześniej, konfliktu pokoleń. Należy też przypuszczać, że matki częściej znajdują wspólny język z młodzieżą.

Istnieją różnice w stosunkach między rodzicami a dziećmi wynikające ze środowiska pochodzenia. Młodzież z miasta częściej niż młodzież ze wsi określa układy między ojcami jako „źle”. Młodzież pochodzenia miejskiego częściej określa stosunki z matką jako „bardzo dobre” niż młodzież pochodzenia wiejskiego. Rodzice z obydwu środowisk określają stosunki z dziećmi jako bardzo dobre, a matki pochodzenia miejskiego aż w 75% odczuwają stosunki z dziećmi jako bardzo dobre. Mimo wskazanych tendencji nie stwierdzono istotnych zależności między pochodzeniem a stosunkami międzygeneracyjnymi. Nie różnicuje ich też w sposób istotny wykształcenie rodziców.

Na ogólny obraz stosunków międzygeneracyjnych składa się także ocena religijności młodzieży i starszych.

Ocena różnic w religijności dzieci i rodziców

Opinie	Młodzież	Ojcowie	Matki
Młodzież różni się w sprawach religijnych od starszego pokolenia w sposób zasadniczy	7,0	14,9	11,4
Młodzież różni się ale te różnice nie są tak istotne	75,5	45,9	40,0
Młodzież w sprawach religijnych jest w zasadzie podobna do starszego pokolenia	17,5	39,2	47,6
Brak danych	—	—	1,0
Młodzież — ojcowie $C = 0,276$ $p < 0,001$			
Młodzież — matki $C = 0,345$ $p < 0,001$			

Oceny młodzieży są umiarkowane — 3/4 młodzieży nie widzi istotnych różnic między swoją religijnością a religijnością rodziców. Ojcowie dwa razy częściej spostrzegają różnice zasadnicze między starszym a młodszym pokoleniem. Większe dysproporcje w ocenach religijności zachodzą między młodzieżą a matkami, co uwidacznia się w kategoriach „różnice nie są tak istotne” oraz „młodzież jest w zasadzie podobna”. Źródła i charakter cywych różnic znajdują wyjaśnienie w odpowiedziach na pytania otwarte.

Ojcowie i matki najczęściej upatrują różnice w religijności starszego i młodszego pokolenia, po pierwsze — w dziedzinie praktyk i moralności, szczególnie seksualnej: „...swoboda życia seksualnego” (mt), „swoim sposobem życia, zachowaniem się w świątyniach nie przekonuje o głębokiej wierze w Boga” (mt), „...nie przestrzega praktyk religijnych w takim stopniu jak rodzice, często lekceważy sobie obowiązek swego wyznania” (mt), „...młodzież jest mniej zdyscyplinowana pod względem uczęszczania na mszę św. i nabożeństwa” (o); po drugie — wskazują na wielorakie przyczyny społeczne i ideologiczne: „...Istnieją różnice wychowania w domu i szkole. To, jak i czego uczą wychowawcy w szkole różni się w sposób zasadniczy od religijnego wychowania w domu” (O), „...Młodzież ulega często bez głębszej analizy i świadomości tego, co czyni, światopoglądowi marksistowskiemu, który zaszczebia się młodzieży w szkole. Często są to zachowania sugestywne, aby popisać się przed rówieśnikami i nie odstawać pozornie” (o), „...Młodzież nie ma możliwości dobrowolnego spełniania obowiązków religijnych zarówno w szkole, jak również w domu, na wycieczce, wczasach, koloniach itp.” (o).

Młodzież upatruje różnice w religijności obydwu generacji w innym podejściu do spraw religijnych: „...Młodzież pojmuję religię nieco inaczej, jej poglądy są bardziej dostępne” (ch). Inni twierdzą, że czas młodzieży wypełniony jest wieloma zajęciami: „...młodzież poświęca mniej czasu na kwestie religijne, często nie mają świadomości religijnej” (ch), „...forma przeżywania młodzieży jest płytsza, często mechaniczny odruch” (dz), „...młodzież w dużo mniejszym stopniu ściśle trzyma się nakazów religijnych, interpretuje je na swój sposób” (dz). Ilościowym wskaźnikiem różnic są współczynniki określające siłę związku odpowiedzi ojców i matek z młodzieżą o wysokim poziomie istotności. Potwierdzają one zaobserwowane zjawisko większej zgodności ocen młodzieży i ojców.

Nie stwierdzono istotnych zależności między oceną religijności młodzieży a pochodzeniem i wykształceniem. Różnice zasadnicze spostrzegają ojcowie pochodzenia miejskiego (20%), o wiele rzadziej ojcowie i matki pochodzący z wioski. Korelacja ocen religijności z wykształceniem rodziców uka-

zała, że najskrajniej różnice te oceniają rodzice z wykształceniem podstawowym (ojcowie 19%, matki 14,8%) i ojcowie z wyższym wykształceniem (14,3%). W pozostałych kategoriach wykształcenia nie spostrzeżono poważniejszych różnic.

Powyższe analizy stosunków międzygeneracyjnych ukazują, że w badanej populacji istnieją różnice poglądów między rodzicami i dziećmi. Dotyczy to szczególnie oceny religijności oraz stosunków między rodzicami i dziećmi. Zaobserwowane różnice poglądów nie są powodem silnego konfliktu między dwiema generacjami, a zatem dialog międzygeneracyjny nie jest generalnie udaremniony, co stanowi warunek religijnej socjalizacji młodego pokolenia.

2. Atmosfera wychowawcza w rodzinie

Stosunek młodszej generacji do starszej uzależniony jest od środowiska rodzinnego, które kształtuje osobowość człowieka. W formowaniu jej nie potrafi zastąpić rodziny żadna instytucja społeczna¹¹. Rodzina jest podstawowym miejscem spotkania się dwu pokoleń, gdzie rodzice dziecku przekazują doświadczenia, uczą norm, kontrolują dziecko ustosunkowując się doń negatywnie lub pozytywnie¹². Środowisko rodzinne, które przez świadomą i celową działalność zmierza do rozwijania względnie do przekształcenia osobowości dziecka¹³ podsuwa, a nieraz dość rygorystycznie determinuje sposób zaspokajania aktualnych potrzeb — stawia określone gotowe wzorce zaspokajania potrzeb fizycznych i duchowych. Potrzeby te mają szansę być zaspokojone zgodnie z oferowanymi przez rodzinę wzorami. Z biegiem czasu, zgodnie z zasadą kanalizacji jednostka zdolna jest zaspokajać swoje potrzeby w przyszłości według zrodzonych wcześniej doświadczeń¹⁴. Jednak stosunek młodzieży do proponowanych wzorów nie jest jednoznaczny i zależny jest od szeregu czynników wewnątrzrodzinnych. Czynniki te mogą wywierać wpływ na przekonania religijne i niereligijne. W rodzinie bowiem dokonuje się pewien rodzaj symbiozy religijnej i rodzinnej¹⁵, dlatego przekazywanie wartości religijnych może dokonywać się tam, gdzie rodzice sami są religijni i wdrażają w dzieci religijne wartości, normy i wzory zachowań¹⁶ oraz tam, gdzie panuje sprzyjająca kontaktom międzygeneracyjnym atmosfera wychowawcza określana w naszym przypadku przez sposób wychowania, atmosferę emocjonalną panującą w rodzinie, atmosferę religijną i akcentowane przez rodziców elementy wychowawcze.

Jednym z wyznaczników atmosfery domu jest ocena sposobu wychowania młodzieży.

W jednopokoleniowym okresie czasu ujawniło się poważne przesunięcie formy wychowania od bardzo surowej do form łagodniejszych. Połowa ojców i matek wychowywana była w surowej atmosferze, bardzo łagodnie nieduży procent. Młodzież obecnie wychowywana jest w sposób o wiele łagodniejszy. Nikt z młodzieży nie określił sposobu wychowania „bardzo surowo”. Nie wydaje się, aby przy takiej ocenie wychowania we współczesnej rodzinie narzucano siłą przekonania lub poglądy. Natężenie przemian dokonanych w tej dziedzinie ilustrują wysokie współczynniki C Pearsona.

¹¹ A. Kłoskowska, *Rodzina w Polsce Ludowej*, w: *Przemiany społeczne w Polsce Ludowej* (red. A. Sarapata), Warszawa 1965, 545.

¹² M. Grabowska-Tabin, *Stosunki międzygeneracyjne w rodzinie*, w: *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, dz. cyt., 67.

¹³ Por. K. Przeciński, *Miasto i wychowanie*, Warszawa 1968, 28n.

¹⁴ Por. S. Baley, *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Warszawa 1952, 191; por. S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974, 307.

¹⁵ H. Carrier, dz. cyt., 107.

¹⁶ W. Piwowarski, *Proces sekularyzacji rodziny*, art. cyt. 117.

Czy Pan(i) był wychowywany	Młodzież	Ojcowie	Matki
bardzo surowo	—	6,8	8,6
dość surowo	13,2	43,2	41,9
różnie: raz surowo, raz łagodnie	48,2	21,4	21,0
raczej łagodnie	30,7	25,7	21,0
bardzo łagodnie	7,9	2,7	7,5
Młodzież — ojcowie $C = 0,377$ $p < 0,001$			
Młodzież — matki $C = 0,400$ $p < 0,001$			

Obecnie spotyka się różnice w sposobie wychowania w wiosce i w mieście. Liczba wychowywanych dość surowo w wiosce jest ponad 10% wyższa niż w mieście, raczej łagodnie wychowywanych jest w wiosce 42,9%, zaś ponad połowa młodzieży w mieście wychowywana jest raz surowo, raz łagodnie. Generacja rodziców pochodzących z wioski wychowywana była bardzo surowo, zaś bardzo łagodnie wychowywane były przeważnie matki pochodzenia miejskiego, przy czym wyższemu wykształceniu ojców towarzyszyło surowe i bardzo surowe wychowanie, a wyższemu wykształceniu matek wychowanie bardzo łagodne; bardzo surowy sposób wychowania miały matki ze średnim wykształceniem.

Atmosferę emocjonalną domu rodzinnego określić można przy pomocy przymiotników przeciwstawnych znaczeniowo i emocjonalnie. Spośród dziesięciu przymiotników charakteryzujących stan atmosfery domu każdy respondent mógł wybrać te, które jego zdaniem określają jego dom rodzinny.

Ocena atmosfery domu

Jaka jest zdaniem Pana(i) atmosfera w domu	Młodzież		Ojcowie		Matki	
	L	R	L	R	L	R
pogodna	51	2	37	1	67	1
ponura	7	9	6	6,5	1	9,5
swobodna	57	1	32	2,5	49	3
napięta	16	7	6	6,5	8	6
ciepła	33	5	28	4	41	5
chłodna	13	8	4	9	1	9,5
zgodna	35	4	32	2,5	48	4
konfliktowa	17	6	5	8	5	7
wyrozumiała	42	3	23	5	65	2
surowa	0	10	0	10	4	8
Siła związku odpowiedzi wyrażona w rho Spearmana						
Młodzież — ojcowie $\rho = 0,885$; młodzież — matki $\rho = 0,913$						
matki — ojcowie $\rho = 0,837$						

Rangę 1 otrzymała kategoria, która miała największą ilość wyborów „L”

Istnieje duża zgodność opinii młodzieży i rodziców na temat atmosfery domu rodzinnego. Siłę zbieżności odpowiedzi rodziców i dzieci obrazują współczynniki korelacji rangowej ρ Spearmana. Najmocniejszy związek

zachodzi pomiędzy matkami a młodzieżą. Największe rozbieżności w opiniach wykazali sami rodzice między sobą. W zależności od ilości i jakości doboru przymiotników określających atmosferę domu dokonano typologii. Wyszczególniono atmosferę pozytywną (zaliczeni zostali ci, którzy dokonali wyborów pozytywnych), negatywną (dobór określeń negatywnych), i mieszaną (dobór określeń pozytywnych i negatywnych)¹⁷.

Typy atmosfery domu	Młodzież	Ojcowie	Matki
Pozytywna	67,5	81,1	82,8
Negatywna	14,9	4,0	2,9
Mieszana	17,6	14,9	14,3

Charakterystyczna jest zbieżność ocen zachodząca między matkami a ojcami. Młodzież natomiast częściej zauważa negatywne cechy domowej atmosfery. Świadczy to o tym, że rodzice kierowali się innymi kategoriami ocen niż młodzież, która bardziej idealnie patrzy na życie rodzinne, a formy konfliktów uznawane przez rodziców za komponenty codziennego życia uznają za negatywny objaw rodzinnej atmosfery. Pochodzenie i wykształcenie nie różnicują ocen emocjonalnej atmosfery domu badanej populacji.

Ważnym komponentem środowiska wychowawczego jest atmosfera religijna rodziny. Jest ona niezbędnym warunkiem przetrwania i przekazu wartości religijnych. Dzięki pytaniu retrospektywnemu zadanemu rodzicom o atmosferę religijną ich domów rodzinnych oraz pytaniu o ocenę atmosfery religijnej obecnego domu, jesteśmy w stanie zasygnalizować nie tylko różnice pomiędzy opiniami dzieci i rodziców, lecz także pomiędzy atmosferą w domu dziadków.

Ocena atmosfery religijnej domu

Ocena	dom rodzinny rodziców		obecny dom		
	ojcowie	matki	młodzież	ojcowie	matki
bardzo pobożna	36,5	44,8	7,9	17,6	17,1
dość pobożna	58,1	54,2	68,4	68,9	68,6
mało pobożna	4,0	—	15,8	8,1	11,4
obojętna religijnie	1,4	1,0	5,2	2,7	2,9
całkowicie świecka	—	—	1,8	2,7	—
brak danych	—	—	0,9	—	—

Środowisko wychowawcze rodziców było bardzo pobożne i pobożne (ojcowie 94,6% matki 99%). W obecnych rodzinach nastąpiła dewolucja religijnej atmosfery domu od bardzo pobożnej w kierunku dość pobożnej i mało

¹⁷ W badaniach międzygeneracyjnych na terenie Puław stwierdzono, że w rodzinach miejskich na ogół panuje atmosfera zgody, serdeczności i miłości. Por. L. Dyczewski, *Więź pokoleń w rodzinie*, Warszawa 1976, 95.

pobożnej. Matki wywodzące się z domów bardzo pobożnych i pobożnych określiły swój własny dom w 14,3% jako mało pobożny lub obojętny religijnie. Ojcowie też odeszli od profilu religijnego domu, w jakim się wychowali, a 5% ojców zadeklarowało całkowicie świecką atmosferę domu. Brak ocen „całkowicie świecka” w opiniach matek świadczy o nieujawnianiu przed mężem swego przywiązania do tradycji religijnych. Żadna z badanych osób nie ustosunkowała się wrogo wobec religii.

Różnica ocen	młodzież — ojcowie	młodzież — matki
Jaka jest obecnie atmosfera religijna w domu rodzinnym	$C = 0,164$	$C = 0,203$ $p < 0,05$
Jaka była atmosfera religijna w domu ojców i matek	$C = 0,288$ $p < 0,005$	$C = 0,337$ $p < 0,001$

Młodzież w swoich opiniach jest bardziej zbliżona do ojców niż matek. Współczynnik C dla matek jest wyższy i statystycznie istotny. Analiza współczynników obrazująca siłę różnic pomiędzy ocenami atmosfery religijnej w domach dziadków a ocenami własnego domu pozwala na wysunięcie hipotezy, że matki w zmieniających się warunkach życiowych częściej aniżeli ojcowie odchodzą od profilu religijnego, jaki panował w ich domach rodzinnych.

Ocena religijnej atmosfery domu rodzinnego okazała się niezależna od pochodzenia. Zarysowała się jedynie tendencja, że wyższy odsetek pochodzących z miasta określa atmosferę swego domu jako obojętną religijnie. Wyższy jest współczynnik w przypadku matek (matki $C = 0,147$, ojcowie $C = 0,025$), co potwierdzałoby zasygnalizowaną hipotezę o częstszym odchodzeniu matek mieszkających obecnie w mieście od modelu religijnego wyniesionego z domu rodzinnego.

Wykształcenie wywiera większy wpływ i bardziej różnicuje atmosferę religijną domu. U ojców zarysowała się istotna tendencja, — im wyższe wykształcenie, tym częściej atmosfera religijna określana jest jako mniej religijna. Podobne tendencje uwidoczniły się także w przypadku matek — współczynnikowi korelacji brak istotności (ojcowie $C = 0,199$ $p < 0,05$, matki $C = 0,188$). Nie można przy tym zapominać, że powyższy obraz warunkowany jest także sytuacją społeczno-polityczną i polityką kadrową osób posiadających wyższe wykształcenie.

Model wychowania tworzy się w czasie i jest przyjmowany od odchodzących generacji. Zmiana modelu nie dokonuje się w sposób gwałtowny, lecz wymaga dłuższego okresu czasu. Zakładamy zatem hipotetycznie, że trwanie wartości religijnych zależne jest od modelu wychowania religijnego w pokoleniu dziadków, rodziców i przyszłych pokoleń. W celu poznania modelu religijnego zapytano rodziców na jakie elementy kładli nacisk w wychowaniu ich rodzice, a na co oni zwracają obecnie szczególną uwagę. Młodzież udzieliła odpowiedzi na to samo pytanie, co pozwoli ocenić zbieżność opinii w tym względzie. Wychodząc z założenia, że oczekiwania, zamiary i nadzieje są odpowiednikami opinii i postaw rzutowanych w przyszłość¹⁸ zadano młodzieży pytanie projekcyjne, na co oni położą nacisk w wychowaniu własnych dzieci.

W domach rodzinnych ojców kładziono nacisk w pierwszym rzędzie na postępowanie moralne, a następnie na praktyki religijne. W domach matek

¹⁸ S. Szostkiewicz, *Procedury i techniki badań socjologicznych*, Warszawa 1964, 35.

wyaccentowane były praktyki religijne, a sprawy postępowania moralnego stawiane były na drugim miejscu. Ojcowie obecnie zwracają uwagę w wychowaniu dzieci na praktyki religijne, moralne postępowanie i zachowanie zwyczajów religijnych. Matki w tym względzie zgodne są z ojcami. Z powyższych danych wynika, że model wychowania religijnego rytualistyczno-moralny nie uległ zmianie we współczesnych rodzinach. Młodzież też wykazuje zgodność w tym względzie z rodzicami i na przyszłość zamierza realizować model wyniesiony z domu rodzinnego. Współczynnik siły związku projektowanych zamierzeń z zaobserwowanymi i doświadczanymi w domu rodzinnym preferencjami w stylu wychowania religijnego równa się jedności. Można zatem przypuszczać, że przyszłe pokolenie będzie formować swoje dzieci według odziedziczonych modeli i ze strony środowiska wychowawczego nie można spodziewać się większych wpływów na zmianę profilu religijności przyszłych generacji. Charakterystyczne jest to, że współczesna młodzież korzystająca z katechizacji przez bardzo długi okres czasu nie wyniosła potrzeby pogłębienia znajomości prawd religijnych ani potrzeby zapoznania się bliżej z Pismem Świętym.

Lp.	Na które z niżej wymienionych spraw kładziono szczególny nacisk w domu rodzinnym?	ojcowie o domu						
		rodzinnym		obecnym				
		L	R	L	R			
1.	Praktyki religijne	63	2	56	2			
2.	Postępowanie moralne	70	1	70	1			
3.	Znajomość i pogłębianie prawd wiary	37	3	39	4			
4.	Zachowanie zwyczajów religijnych	18	6	50	3			
5.	Znajomość Pisma Świętego	32	4	27	5			
6.	Znajomość żywotów świętych	24	5	24	6			
7.	Inne	3	7	4	7			
c.d.								
Lp.	Matki o domu				Młodzież o domu			
	rodzinnym		obecnym		obecnym		przyszłym	
	L	R	L	R	L	R	L	R
1.	100	1	90	2	92	2	82	2
2.	93	2	97	1	105	1	105	1
3.	64	4	59	4	27	4	51	4
4.	89	3	72	3	69	3	54	3
5.	33	5	29	5	13	5	29	5
6.	30	6	17	6	0	6,5	2	6
7.	1	7	0	7	0	6,5	0	7

Potwierdza to zarazem sygnalizowane wcześniej stwierdzenie, że rodzina odgrywa decydujące znaczenie w przekazywaniu młodemu pokoleniu modelu religijności. Wysoka zbieżność ocen między rodzicami a zamiarami młodzieży wyrażona wielkościami współczynników rangowych może budzić nadzieje,

że przekaz wartości religijnych młodemu pokoleniu nie znajdzie przeszkód w środowisku rodzinnym.

Współczynniki korelacji rangowej rho Spearmana

		Młodzież o domu		Ojcowie o domu		Matki o domu	
		przyszłym	obecnym	obecnym	dawnym	obecnym	dawnym
Młodzież o domu	obecnym przyszłym	0,991 X	0,991 1,000	0,758 0,785	0,991 1,000	0,955 0,964	
	dawnym obecnym	X X	0,785 X	X X	X 1,000	0,750 X	
Matki o domu dawnym		X	X	X	1,000	X	

Atmosfera środowiska wychowawczego zależy od metod i środków wychowania, jakimi posługują się rodzice oraz od tego czy młodzież akceptuje stosowane metody wychowawcze. Przeprowadzony sondaż ujawnił, że ojcowie preferują model wychowawczy i akcentują w kolejności: przykład osobisty rodziców, rozmowę i przekonywanie oraz okazywanie serdeczności. Matki w miejsce rozumowego podejścia zawartego w rozmowie i przekonywaniu preferują wyrozumiałość i tolerancję. Młodzieżowy model na pierwszym miejscu stawia wyrozumiałość i tolerancję, a dalej przykład osobisty rodziców i okazywanie serdeczności. Model wychowawczy młodzieży jest bardziej zbliżony do modelu matek. Największa rozbieżność poglądów rodziców i dzieci na metody wychowania ma miejsce w przypadku wyborów „uchronienie od niewłaściwego towarzystwa”, „ściśły nadzór i kontrola” oraz „wyrozumiałość i tolerancja”. Zaobserwowane rozbieżności są wyrazem pewnych napięć między starszą a młodszą generacją zasygnalizowanych wcześniej. Dość wysoka zgodność w poglądach na temat wychowania rokuje nadzieję, że wartości przekazywane przez rodziców nie zostaną odrzucone na zasadzie konfliktu wynikłego ze stosowania przez starszych metod wychowawczych.

Co Pan(i) uważa za ważne we właściwym wychowaniu młodego pokolenia	Młodzież		Ojcowie		Matki	
	%	R	%	R	%	R
Przykład osobisty rodziców	62,3	2	68,9	1	72,4	1
Rozmowa i przekonywanie	35,1	4	50,0	2	43,8	5
Uchronienie od niewłaściwego towarzystwa	19,3	6	42,3	4,5	47,6	4
Okazywanie serdeczności	52,6	3	48,6	3	62,8	2
Ścisły nadzór i kontrola	3,5	8	28,4	6	22,8	6
Wyrozumiałość i tolerancja	68,4	1	43,2	4,5	49,5	3
Surowe kary	8,8	7	6,8	8	5,7	8
Pozostawienie samodzielności	32,5	5	10,8	7	9,5	7
Młodzież — ojcowie rho = 0,762						
Młodzież — matki rho = 0,833						
Ojcowie — matki rho = 0,851						

Dotychczasowe analizy upoważniają do stwierdzenia, że wektor emocjonalny środowiska rodzinnego badanej populacji jest pozytywny. Obser-

wuje się dużą zgodność opinii młodzieży i rodziców na temat atmosfery wychowawczej i metod wychowania, można zatem wnioskować, że nie zachodzi w badanych rodzinach konieczność symulacji swoich przekonań i poglądów. Atmosfera religijna domów ulega przemianie od bardziej religijnej do mniej religijnej. Przyczyny tych zmian są bardzo złożone. Biorąc jednak pod uwagę dwa analizowane czynniki, zmiany te należy bardziej łączyć z wykształceniem niż ze środowiskiem pochodzenia. Przyszła generacja otrzymywać będzie formację religijną rytualistyczno-moralną, przy czym większy nacisk położony będzie na zachowanie zwyczajów religijnych niż na pogłębienie wiedzy religijnej, czy znajomość Pisma Świętego. W stylu wychowania młode pokolenie preferuje czynniki emocjonalne w czym jest zgodne z matkami. Ojcowie nie lekceważąc czynnika emocjonalnego akcentują element racjonalny w wychowaniu.

Wnioski duszpasterskie

Diagnoza atmosfery wychowawczej w rodzinach posiadających dzieci w wieku maturalnym, niezależnie od tego, że przeprowadzona na małej populacji, pozwala na sformułowanie kilku uwag o charakterze duszpasterskim.

Dotychczasowa praktyka duszpasterska koncentruje się na duszpasterstwie ogólnym, przy czym największy wysiłek skierowany jest na katechizację dzieci i młodzieży. Biorąc pod uwagę fakt, że nawet w dobie bardzo zaawansowanych przemian rodzina pełni i pełnić będzie zasadniczą rolę w procesie religijnego wychowania młodego pokolenia oraz to, że dla młodzieży pierwszoplanowymi grupami odniesienia pozostają rodzice i najbliższa rodzina, strategia duszpasterska powinna docenić ten problem. Nie chodzi o przesuwaniu generalnie akcentów z katechizacji na duszpasterstwo rodzin; byłaby to niewątpliwie przesada. Nasuwa się jednak konieczność przeorientowania specjalistycznego duszpasterstwa rodzin i podjęcia współpracy nie tylko z młodymi małżeństwami, lecz także z małżeństwami posiadającymi starsze dzieci. Młodzież w szkole średniej przeżywa najwięcej problemów wychowawczych i światopoglądowych. Współczesna rodzina staje niejednokrotnie wobec nich bezradna. Na tym tle rodzą się napięcia i konflikty między starszą i młodszą generacją. Wymagałoby to permanentnej pedagogizacji osób starszych, których nikt nie informuje o rozwoju religijnym młodego człowieka. Okazję po temu mają katecheci szkół średnich w czasie spotkań z rodzicami młodzieży katechizowanej. Wydaje się, że wywiadowkowy charakter owych spotkań jest zaprzepaszczeniem okazji przeprowadzenia dialogu na tematy religijnego wychowania. Stoi też zadanie przed ośrodkami duszpasterstwa młodzieżowego. Powszechnie publikowane są katechezy dla szkół średnich czy zawodowych, rzadko lub wcale nie pojawiają się materiały, które byłyby pomocne dla katechetów z mniejszym doświadczeniem.

Generalnie stwierdzić można, iż młodzież wzorując się na swoich rodzicach przekazywać będzie swoim dzieciom model religijności o podobnym profilu. Zauważyć można jednak dokonujący się proces zmian — większe dowartościowanie elementu intelektualnego wiary, który wyraża się w chęci pogłębienia znajomości prawd religijnych. Troski o ten aspekt religijności nie wiąże młodzież z potrzebą znajomości Pisma Świętego. U podstaw takiego podejścia leżą niewątpliwie długowiekowe historyczne uwarunkowania. Tym bardziej zatem przed całym duszpasterstwem, a szczególnie przed liturgicznym i katechetycznym stoi problem ubiblijnienia tych dziedzin. Chodziłoby o wytworzenie nowego zwyczaju codziennej lektury Pisma Świętego. Inwencja duszpasterska zmierzać powinna do nasycenia zwyczajów religijnych, które młodzież w 1/4 pragnie kontynuować, treściami biblijnymi. Pewne akcje duszpasterskie lub zwyczaje religijne mogą utracić na aktualności. To co biblijne i ewangeliczne pozostanie niezachwiane i ponadczasowe.

ks. Kazimierz Ryczan, Lublin